

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ПОЛЬЩІ 1920–1930 рр.

Історія України, 10 клас

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук;

Богдан БАЦВІН, студент факультету історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова

Мета: розкрити становище та розвиток українських земель у складі Польщі; з'ясувати етапи правлячих кіл Польщі щодо українства; схарактеризувати українські політичні сили та перебіг політичної боротьби; розвивати в учнів уміння аналізувати, зіставляти, робити висновки; виховувати у них повагу до історії свого народу.

Цільові завдання:

- проаналізувати внутрішньополітичний розвиток західноукраїнських земель у складі Польщі;
- охарактеризувати особливості економічного розвитку земель, розкрити зміст основних аграрних перетворень;
- пояснити причини проявів та наслідки наростання соціального протесту українства проти колоніальної політики уряду Польщі;
- закріпити уміння працювати з історичними поняттями та термінами;
- виховувати національну самосвідомість, толерантне ставлення до полярних думок, активну громадську позицію, політичний плюралізм.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань та мотивація діяльності.

Вступна бесіда вчителя за запитаннями:

➤ Пригадайте наслідки та історичне значення національно-визвольних змагань у Західній Україні.

➤ Поясніть, чому рада послів Антанти ухвалила рішення про підтвердження східних кордонів Польщі та приєднання до неї території Східної Галичини?

➤ Чому національно-визвольна боротьба на західноукраїнських землях зазнала поразки?

Отже, під час вивчення теми уроку ми з'ясуємо, який вплив на соціально-економічне та політичне становище українського народу мало насильне приєднання західноукраїнських земель до складу Польщі.

II. Вивчення нового матеріалу.

План уроку:

1. Статус українських земель у складі Польщі.
2. Соціально-економічне становище українських земель у складі Польщі.
  - А. Стан промисловості;
  - Б. Аграрні відносини.
3. Громадсько-політичне життя.
  - А. Створення та діяльність ОУН;
  - Б. Політичні партії Галичини.

1. Статус українських земель у складі Польщі.

Учитель, використовуючи прийом **опису, тематичну карту та структурну схему** охарактеризовує становище українських земель у складі Польщі в 1920–30 рр.

Учитель. Більшість західноукраїнських земель площею 130 тис. кв. км з населенням понад 10 млн осіб у міжвоєнний період опинилася у складі Польщі. На початку 1920-х років, коли у польському законодавстві проголошували право національних меншин на вільний розвиток і створення своїх органів місцевого самоврядування, Східна Галичина поділялася на три воєводства – Львівське, Тернопільське й Станіславське, які безпосередньо підпорядковувалися Варшаві. Проте згодом до території Східної Галичини польська влада приєднала шість повітів Західної Галичини, заселених переважно поляками.

Такий адміністративно-територіальний поділ послабив позиції українців у краї. Окрім того, польський уряд постійно збільшував кількість своїх військ у Східній Галичині, що також змінювало співвідношення українсько-польських сил на користь останніх.

Завдання учням: занотувати **схему** та на контурній **карті показати** воєводства, на які поділялася Східна Галичина.

Використовуючи прийом **міркування**, вчитель розкриває становище Західної Волині у складі Польщі:

Територія Західної Волині відійшла до Польщі у 1921 р. і отримала статус Волинського воєводства з центром у Луцьку. Польська влада прагнула також асимілювати територію Західної Во-

ліні, але робила це у більш завуальованій формі порівняно зі Східною Галичиною. У чому це проявлялось? Якщо щодо Східної Галичини активно здійснювали політику національної асиміляції, то стосовно Західної Волині – лише державної. Уряд намагався представити Волинь як «колицку польсько-українського порозуміння».

Така політика польського уряду щодо Західної Волині мала на меті ще більше поглибити розходження між українцями Західної Волині і Східної Галичини з урахуванням того, що історичні зв'язки між обома частинами українських земель були слабкими, чому сприяла й відмінність віросповідання (греко-католицького в Галичині і православного – на Волині). Окрім того, поступки у Західній Волині були потрібні урядові Ю. Пілсудського, аби забезпечити подальшу експансію щодо етнічних українських земель, що знаходилися за межами Польщі.

Завдання учням: на контурній карті показати Західну Волинь у складі Польщі.

Первісне закріплення.

• У чому виявилась особливість політики польського уряду щодо Західної Волині?

• Чому політика польського уряду щодо Західної Волині була відмінною, ніж до Східної Галичини?

• Визначте відмінність між національною та державною асиміляцією.

Особливості політики Польщі у другій половині 20-х років учитель розкриває під час **стислої характеристики з використанням структурної схеми:**

Період (1926–1937 рр.) пов'язаний з установленням режиму «санації» на чолі з Ю. Пілсудським. У другій половині 1920-х років польський уряд, намагаючись стабілізувати внутрішнє становище в країні, частково змінив політику тиску на більш гнучкі підходи. Нова політика передбачала:

• деякі поступки й компроміси у відносинах із національними меншинами, зокрема з українцями;

- відмову від національної асиміляції;
- спробу перетворення Волині на «колицку польсько-українського порозуміння».

Отже, суть нового курсу полягала у державній асиміляції національних меншин: зробити їх патріотами Польської держави, складовою польської політичної нації. Провідником цієї політики став воевода Волині, колишній заступник міністра внутрішніх справ в уряді С. Петлюри – Г. Юзефський.

Запитання та завдання учням:

➤ Визначити зміст поняття «асиміляція».

➤ Визначити зміст поняття «санація».

➤ Які заходи передбачала нова політика?

2. Соціально-економічне становище українських земель у складі Польщі.

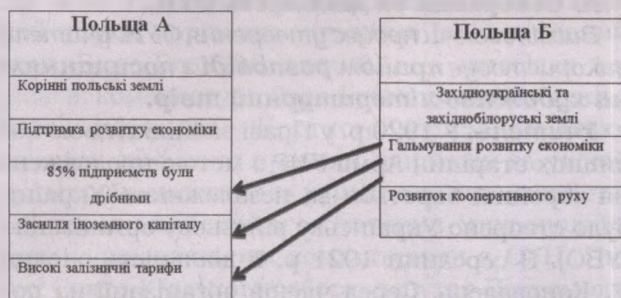
А. Стан промисловості.

Під час **розгорнутої характеристики** вчитель ознайомлює учнів із господарським поділом.

На початку 1920-х років Польща пододала повоєнну економічну руїну. Значною мірою цьому сприяли й західноукраїнські землі, що являли собою не лише ринок збуту промислових товарів, а й стали джерелом сировинних і трудових ресурсів.

Після 1923 р. польський уряд офіційно поділив територію держави на дві господарські зони: Польщу «А», що складалася з корінних польських земель, і Польщу «Б», до якої увійшли українські землі. Влада віддавала перевагу промислового розвитку території Польщі «А». Унаслідок цього, саме тут концентрувалося понад 80 % металобробної, електротехнічної, текстильної, хімічної та інших видів промисловості. На території Польщі «Б» розвивалися ті галузі, що не потребували значних капіталовкладень, а саме: деревообробна, харчова, нафтовидобувна та ін. Тут переважали дрібні підприємства, що становили 85 % від загальної кількості. Певною мірою влада штучно стримувала промисловий розвиток західноукраїнських земель, що давало їй можливість регулювати внутрішній ринок польської держави. Вони використовувалися як допоміжний резерв господарства Польщі, насамперед для пом'якшення кризових ударів, частих у міжвоєнний час. Водночас західноукраїнська промисловість залишалася привабливою для іноземного капіталу, спочатку французького та англійського, а згодом і німецького. З ними конкурував польський, а частково й український капітал. Українські вояводства становили 25 % території і майже третину населення Польщі, але їм належало тільки 16,6 % промислових підприємств і 9,8 % робітників. Економічна політика польської влади призвела до того, що протягом двох міжвоєнних десятиліть кількість робітників у західноукраїнських землях залишалася незмінною. Заробітна

плата робітників у західноукраїнській промисловості була у півтора–два рази нижчою порівняно із середньою по країні. У відповідь на це робітники вдавалися до страйків. У 1922 р. їх відбулося у західноукраїнських землях 59, а з 1934 по 1939 рр. – 1118. Економічна протидія політиці польського уряду, спрямованій на гальмування розвитку українських земель, здійснювалася шляхом кооперативного руху. Формувалася розгалужена мережа кооперативів, що мала кредитні спілки, об'єднані в асоціацію «Центробанк», торгові спілки, координовані «Центросоюзом», кооперативи з переробки молока, об'єднані спілкою «Маслосоюз» та ін. Зокрема, «Маслосоюз» мав замовників і поза межами Польщі. Він поставляв масло до Австрії, Чехо-Словаччини, Швеції, Палестини та інших країн. Міську торгівлю координувала спілка «Народна торгівля». За два передвоєнні десятиріччя кількість кооперативів у Східній Галичині зросла з 580 до 4000 і налічувала майже 700 тис. працівників.

Завдання учням: занотувати таблицю; проаналізувати та пояснити її зміст.

Б. Аграрні відносини.

Під час доведення вчитель ознайомлює учнів із станом аграрних відносин у Західній Україні:

В економіці західноукраїнських земель домінувало сільське господарство, основу якого становила велика приватна земельна власність (поміщицька, державна і церковна). Так, у Галичині великі землеволодіння становили 43,9 % усіх земель. На початку 1920-х років середнє поміщицьке землеволодіння сягало понад 3,5 тис. га. Водночас питома вага земельних селянських господарств із площею до 5 га становила 81,1 % від загальної кількості.

Чимало українських селян страждали від малоземелля та відсутності тягової сили. Наприклад, у 1927 р. безкінними у Станіславському воєводстві були 57 % селянських господарств, у Тернопільському – 46 %, Львівському – 45 %, Волинському – 32,8 %. Унаслідок низького рівня землеробства врожайність зернових у Східній Галичині в середині 1930-х років не перевищувала 10,5 центнерів з гектара. До цього додавав-

ся тяжкий податковий гніт. Селяни сплачували майже 100 різних податків та зборів.

Отже, така ситуація посилювала соціальну напругу серед селянства і підштовхнула польську владу до аграрних реформ.

Завдання учням: первісне закріплення:

- Що означало панування у сільському господарстві поміщицького землеволодіння?
- Які наслідки мало існування поміщицького землеволодіння?

Розкриваючи політику аграрних відносин, учитель використовує **прийом пояснення та тематичну таблицю** для формування поняття «осадництво».

Учитель. У 1919 р. польський сейм ухвалив земельний закон, за яким передбачалося створити сильні приватні селянські господарства, орієнтовані на інтенсивне виробництво. Держава зобов'язувалася скуповувати поміщицькі землі, ділити їх на дрібні ділянки (парцели) і продавати через банк усім бажаючим. Проте у 1920 р. сейм затвердив закони, які спрямовували аграрне реформування на шлях планомірної колонізації українських земель польськими військовими й цивільними осадниками. Осадники мали сприяти асиміляції українського населення і, в разі потреби, виконували каральні функції. У 1921–1922 рр. на Західній Волині, Поліссі на Східній Галичині їм було виділено 425 тис. га кращих земель. Водночас польська влада видала таємний наказ про обмеження продажу землі українським селянам. Протягом 1920–30-х років на українських територіях землю одержало 77 тис. осадників, але майже половина з них так і не змогла адаптуватися на новому місці й вимушена була згодом повернутися назад до Польщі.

Отже, **політика осадництва** – це політика планомірної колонізації українських земель, що передбачала передачу польському населенню відібраних в українських селян земель та мала сприяти асиміляції українського населення.

Політика осадництва стала ще одним проявом політики асиміляції щодо українського населення і не могла не викликати соціальної та міжнаціональної напруги.

Тематична таблиця «Політика осадництва»

Мета	Заходи	Наслідки
Планомірна колонізація українських земель польськими військовими й цивільними осадниками	Держава скуповувала поміщицькі землі, ділила їх на дрібні ділянки (парцели) і продавала через банк усім бажаючим	Землю одержало 77 тис. осадників; зростання малоземелля і безземелля серед українських селян; посилення національної ворожнечі між українцями і поляками; зростання популярності та впливу націоналістичних організацій серед українців

Завдання учням: занотувати до словника визначення поняття «політика осадництва»; занотувати до конспекту таблицю.

Використовуючи прийом **пояснення**, вчитель розкриває зміст поняття «кооперативний рух».

Учитель. Українське селянство намагалося захистити свої економічні інтереси у цивілізований спосіб, використовуючи кооперативні товариства («Центральний союз кооператорів») і вдаючись до послуг кредитних спілок («Українська ощадниця», «Народний кредит» та ін.). У кооперативи здебільшого об'єднувалися селяни-виробники і торговельні організації. За два десятиліття їхня кількість зросла в Галичині у 7 разів. Зокрема, у 1921 р. в краї нараховувалося 580 кооперативів, а в 1939 р. їх було зареєстровано майже 4000.

Отже, **кооперативний рух** – суспільна і господарська діяльність, направлена на створення і розвиток кооперативів (споживчих, кредитових, виробничих, постачальницько-збутових, житлових і ін.).

Завдання учням: занотувати визначення поняття «кооперативний рух».

Первісне закріплення за запитанням:

• Яка соціальна верства здебільшого об'єднувалася в кооперативи?

Використовуючи **розповідь з посиланням на твір**, учитель розкриває політику польського уряду, відому як «паціфікація».

Учитель. Тиск польського уряду ставав нестерпним. Українське селянство виходило за межі легальних форм обстоювання власних інтересів і вдавалося до силових дій. Весною 1930 р. на території Волинського, Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств відбулося понад 3 тис. протестних акцій антидержавної спрямованості, 160 з них супроводжувалися сутичками з місцевою владою і поліцією. Відповіддю польського уряду стала так звана «паціфікація». Фізичні розправи (побиття, вбивства), масові арешти супроводжувалися розгромами українських товариств і кооперативів. У 1934 р. на Поліссі у м. Березі Картузькій було створено концентраційний табір, де здебільшого утримували українців. «У таборі було впроваджено режим жорстокого поліцейного терору. Всі в'язні мусли працювати десять згодом вісім годин денно під наглядом поліції, яка навмисно знущалася над ними, при чому офіційно було дозволено бити в'язнів «за найменший вияв непослуху». Комендантом табору іменовано під інспектора поліції Грефнера, а комендантом поліцейної сторожі підкомісара Грабовського. Від половини грудня 1934 р. до кінця існування табору комендантом у Березі Картузькій був інспектор Юзеф Кемалю.

До табору заслано на безтермінове ув'язнення: там в'язень міг перебувати кілька тижнів або кілька років, залежно від забаганки польської поліції та польської адміністраційної влади». [Мірчук П. *Нарис історії Організації Українських Націоналістів*. – Нью-Йорк, 1961. – Том 1. – С. 431].

Наслідком акції стала подальша значна радикалізація українського руху опору, зростання впливу серед молоді ОУН.

Отже, **паціфікація** (умиротворення) – репресивна акція, проведена польською владою у вересні-листопаді 1930 р. за наказом Юзефа Пілсудського із застосуванням поліції та армії проти українського цивільного населення.

Завдання учням: занотувати визначення поняття «паціфікація».

Пропонований варіант:

Паціфікація (умиротворення) – акція з придушення виступів за допомогою поліції і військ на західноукраїнських землях.

3. Громадсько-політичне життя.

А. Створення та діяльність ОУН.

Висвітлюючи процес утворення ОУН, учитель використовує **прийом розповіді з посиланням на художньо-літературний твір**.

Учитель. У 1920 р. у Празі за ініціативою колишніх старшин Армії УНР з метою продовження збройної боротьби за незалежність України було створено Українську військову організацію (УВО). З середини 1921 р. її діяльність очолив Є. Коновалець. Серед членів організації на початку переважали колишні вояки Армії УНР і УГА. УВО, не маючи чітко окресленої ідеології й політичної програми, визначила своїм головним завданням організацію боротьби проти окупаційних режимів на українських землях. Разом з українським екзильним урядом Є. Петрушевича УВО намагалася отримати підтримку Антанти у справі відродження української державності в Галичині. Із середини 1920-х років в УВО стали посилюватися націоналістичні настрої. Зрештою, у 1929 р. УВО, об'єднавшись з іншими націоналістичними групами, трансформувалася в Організацію українських націоналістів (ОУН). Її лідером став Є. Коновалець, а основним ідеологом Д. Донцов. Ось як ці події описано у романі Сергія Германа «Via Романа. Життя митрополита Андрія Шептицького»:

«Повернення до життя давалося нелегко. Так само важко виходила з жахів паціфікації його Церква. Апостольська столиця, яка не зважилася відкрито вступитися за своїх несправедливо переслідуваних дітей, в очах багатьох греко-католиків перестала бути матір'ю. Ближчими ставали ті, хто закликав чинити опір владі і продовжити боротися за незалежну Українську Державу – націоналісти. І серед кліру вони мали чимало при-

хильників хоча б тому, що багато оунівців походили з родин греко-католицьких священиків.

Організація Українських Націоналістів існувала три роки. Наприкінці січня – на початку лютого 1929 року у Відні на Першому конгресі ОУН було ухвалено її статут, затверджено устрій, обрано керівництво та Головного Суддю і Головного Контрольного. Очолив Провід у складі восьми членів, яких мав затверджувати законодавчий орган ОУН – Збір Українських Націоналістів – полковник Євген Коновалець. Усе вказувало на те, що ОУН діятиме конспіративно і що УВО стане її бойовим підрозділом. Хоча остаточного рішення щодо легальності чи нелегальності нової організації на конгресі не ухвалили.

Церква по-своєму підтримала націоналістів. Не змовляючись, багато парохів ігнорували вимогу статті 8 Конкордату, яка забов'язувала відчитувати під час літургійного богослужіння молитви «за Батьківщину та президента Речі Посполитої».

– Прошу пана начальника, під час недільної Літургії руський піп правив молитву не за Польщу, а за Україну та український народ. А в іншій церкві парох впрост співав їхній духовний гімн «Боже Великий єдиний...», – доповідав поліцаєві комендатури Рава-Руського повіту один з його конфідентів. – Крім того, достеменно знаю, що ці ж самі попи правили панахиди за упокій душ героїв, полеглих за українську незалежність.

І серед найближчого оточення митрополита були священики, які контактували з ОУН. Парох Свято-Юрського собору, депутат Польського Сейму від Українського народно-демократичного об'єднання отець Леонтій Куницький приймав у своєму помешканні в прибудовах до катедри зібрання крайової екзективи ОУН, і саме в підземеллях Святого Юра відбулася важлива конференція, на якій домовилися про розмежування діяльності ОУН і УВО і фактичний перехід ОУН у підпілля. Тим часом парох церкви Св. Петра і Павла на Личаківській Ярослав Чмеринський негласно обіймав посаду фінансового референта крайової екзективи ОУН, а коли виникла потреба – виконував обов'язки її провідника.

До таємної ОУН вабило молодь. Що очікувало в Польській державі дітей незаможних українських селян чи інтелігентів навіть за наявності університетського диплома? У кращому разі – посади дрібних чиновників у державних установах. Розпочати власну справу ця молодь теж не могла, бо який банк дасть кредит русинові без майна чи землі без застави? ОУН посади і кредитів теж не пропонувала, але вона давала інше – шанс. То був шанс якщо не вибороти щасливе майбутнє, то принаймні помститися за позбавлення права на нього.

Структура організації, з-поміж іншого, передбачала, що її члени, яким не виповнився 21

рік, належали до Юнацтва, а молодших 15 років об'єднував Доріст ОУН. І в Пласті симпатиків націоналістів не бракувало. Під час нападу на поштовий експорт під Бібркою, коли лоївка УВО намагалася експропріювати гроші на потреби організації, був тяжко поранений студент права Львівського університету, вихованець Пласту Гриць Пісецький. У поліції не бракувало доказів участі українських скаутів у саботажних акціях, і події під Бібркою стали лише нагодою для оголошення Пласту поза законом» [Герман Сергій. *Via Романа. Життя митрополита Андрея Шептицького: роман / Сергій Герман. – К.: Ярославів Вал, 2017. – С. 318–319*].

Завдання учням: первісне закріплення Під час репродуктивної бесіди за запитаннями:

- Коли було створено УВО?
- Яку мету своєї діяльності визначала УВО?
- Коли було створено ОУН та хто очолив її?
- Чому саме молодь так вабило до ОУН?

Методи і форми боротьби ОУН учитель висвітлює, використовуючи прийом розповідь і художньо-літературне ілюстрування.

Учитель. Наприкінці 1930-х років організація об'єднувала близько 20 тис. осіб. Під її контролем діяли студентські, молодіжні, освітні й інші громадські організації, видавали газети, книжки, журнали. ОУН використовувала різні методи боротьби: саботаж, експропріації, демонстрації, страйки, бойкоти. Лідери націоналістичного руху не відмовлялися і від індивідуального терору. Найбільш гучною справою стало вбивство у 1934 р. польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького – ініціатора «пацифікації» у західноукраїнських землях. Польська влада заарештувала С. Бандеру і М. Лебеда, які організували цей терористичний акт, і вчинила над ними суд, який закінчився смертним вироком (пізніше замінений на довічне ув'язнення). Але судовий процес не залякав українську молодь, і ОУН, незважаючи на масові арешти, швидко відновила свою чисельність.

У своєму романі «Via Романа. Життя митрополита Андрея Шептицького» Сергій Герман так описує приклад індивідуального терору, зоорганізований ОУН: «Перед його очима стояли обличчя Біласа і Данилишина – двох молодих хлопців, страчених згідно з вироком суду на світанку 23 грудня 1932 року за напад на пошту в Городку і вбивство в серпні 1931 року в Трускавці польського політика Тадеуша Голувка. Цю акцію Провід українських націоналістів спланував для експропріації грошей, потрібних для продовження революційної боротьби. Крайовий провідник ОУН Богдан Кордюк доручив підготувати операцію бойовому референтові Романові Шухевичу».

чу. Той визначив дванадцятьох бойовиків, а під референт до справ юнацтва Микола Лебідь опрацював план нападу. Підготовка тривала кілька місяців, але операція провалилася. Спершу все відбувалося згідно з планом: двоє перерізали телефонні дроти, один пильнував вхід, інші перескочили через перегородку до службовців і під дулами револьверів наказали викласти гроші. Однак у цей час працівник пошти Клімчак вибіг з рушницею і почалася стрілянина. Упав прошитий трьома кулями бойовик Березинський, смертельно поранений Старик вирвався на вулицю і теж впав, пробігши сто метрів. Інші почали відступ. Біласа й Данилишина упіймали аж під селом Веринь, неподалік Розвадова, свої – селяни, які гадали, що переслідують грабіжників української кооперативи, бо таке повідомлення розіслала поліція. «Застріль мене й себе», – сказав Білас Данилишину. Той кивнув головою. Але барабани револьверів були порожніми.

Ранком 23 грудня у греко-католицьких церквах Галичини вдарили дзвони. На подвір'ї колишнього монастиря Бригідок у Львові щойно готувалися виконати вирок, а імена Біласа і Данилишина вже стали легендою. Митрополит молвився за їхні душі. «Ми зорганізуємо велику маніфестацію серед української молоді, – думав він тієї миті. – Ця акція поверне хлопців та дівчат до ідеалів Церкви, ми не можемо допустити нових жертв серед них. Молодь повинна тримати в руках Святе Письмо, а не зброю» [Герман Сергій. *Via Романа. Життя митрополита Андрея Шептицького: роман / Сергій Герман. – К.: Ярославів Вал, 2017. – с. 322*].

Завдання учням: *первісне закріплення під час репродуктивної бесіди за запитаннями:*

- Які методи боротьби використовувала ОУН?
- Що спонукало ОУН до індивідуального терору?
- Як у романі змальовано підготовку та здійснення акту індивідуального терору?
- Якими художніми засобами С. Герману вдалося передати атмосферу епохи?

Висвітлюючи програмні засади діяльності ОУН, учитель використовує прийом **доведення**.

Учитель. Ідеологією ОУН став український «інтегральний» націоналізм, теоретичні засади якого розробив Д. Донцов. Д. Донцов проголошував націю абсолютною цінністю, а досягнення незалежності України – найвищою метою. Домінуючим було положення про національну революцію українського народу за власну національну самостійну і соборну державу. Для реалізації цих завдань вважалися прийнятними будь-які методи. Націоналізм та той час був досить поширеним у Європі. Але відмінність українського інтегрального націоналізму полягала у тім, що він виник у середовищі пригнобленої нації і, роз-

гортаючи боротьбу за її незалежність, не зазіхав на свободу інших націй. ОУН спиралася в основному на українську молодь.

Завдання учням: *первісне закріплення під час репродуктивної бесіди за запитаннями:*

- Яка ідеологія стала ідейною основою ОУН?
- Хто головний ідеолог ОУН?
- Якою була найвища мета діяльності ОУН?

Уявлення про програмні засади інтегрального націоналізму учитель формує, організовуючи **самостійну роботу** учнів з джерелами.

Учитель. А. «України, якої прагнемо, ще нема, але ми можемо створити її в нашій душі. Можемо й повинні опалити цю ідею вогнем фанатичного прив'язання, і тоді цей вогонь з'їсть у нас нашу рабську «соромливість» себе, що нищить нас, як соромливість своєї правди знищила французьку аристократію, як ідеологія «кающа-гося дворянина» знищила російську шляхту, а в цій вогні спопеліють і чужі ідоли. Але лише тоді! Бо поки ми не виплекаємо в собі пристрасного бажання створити свій світ з зовнішнього хаосу, поки «малоросійську» ніжність не заступить у нас зачпна любов посідання, поки теореми – не стануть аксіомами, догмами; «соромливість» – не обернеться в «брутальність», а безхребетне «народолюбство» – в агресивний націоналізм, – доти не стане Україна нацією» [Донцов Д. *Націоналізм. Львів, 1926. – С. 225*].

Завдання учням: *підготуйте відповіді на запитання.*

- Які умови автор вважає важливими у вихованні свідомого українця?

Б. «Найбільш просту і радикальну (а тому імпонуючу юним) відповідь, як боротись за свою державу, було знайдено у книгах емігранта зі Східної України, редактора львівського «Літературно-наукового вісника» Дмитра Донцова. Його праця «Націоналізм», опублікована 1926 р., справила в середовищі української гімназії та університетської молоді ефект бомби, що вибухнула. Д. Донцов протиставив «закон боротьби», «закон вічного суперництва націй» як «одинокий закон життя». Українською нацією мало рухати не прагнення випросити у когось свободи, а прагнення реалізувати свою власну волю до життя і волю до влади» [Патриляк І. *Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках / Патриляк Іван / Центр дослідження визвольного руху. – Харків: Клуб сімейного дозвілля; 2015. – С. 13*].

Завдання учням: *підготуйте відповіді на запитання:*

- Який вплив на молодь справила праця Д. Донцова?
- Як сучасний історик визначив значення праці Д. Донцова?

➤ Формуючи уявлення про особистість **Є. Коновальця**, вчитель використовує **портретний опис** (з демонстрацією фото світлини).

Учитель. Трикутна форма обличчя свідчить про творчість і запальний характер. Широкий і опуклий у кутах лоб – про багату уява та розум, а карі та широко розташовані очі – очі про енергійність натури, широкий кругозір та працьовитість. Його прямий м'ясистий ніс виражає сильну особистість, яка має високі стандарти. Великий рот характеризує мужність Коновальця, а мало виражена мочка вуха – педантичність. Моральна сила, високий авторитет, сталева воля Євгена Коновальця виростили з його сильного характеру, націоналістичного світогляду, політичної дії воїна-революціонера.

➤ Уявлення про особистість **Д. Донцова** вчитель формує за допомогою **історико-біографічного портрета**.

Учитель. Народився він 17 серпня 1883 року за старим стилем в м. Мелітополь (нині Запорізька область). У 1900 р. після закінчення Мелітопольського реального училища залишив рідне місто і переїхав до Царського села біля Петербурга, де продовжив освіту на юридичному факультеті Петербурзького університету, який закінчив у 1907 р.

Його двічі арештовували за політичні вподобання, після чого він виїхав у Галичину. Деякий час вчився у Віденському університеті. 1911 переїхав до Львова, де продовжив навчання і, в 1912, одружився. З 1914 р. живе у Відні й Берліні, а з 1916 р. – у Швейцарії, активно залучається до роботи Союзу Визволення України, який відтак очолює. На початку 1918 р. повертається до Києва, де працює в гетьманських урядових структурах, стає директором Української Телеграфічної Агенції (УТА) при уряді гетьмана Павла Скоропадського. Створює (разом з В. Липинським, В. Шеметом) Партію хліборобів-демократів. Протягом 1919–1921 рр. – шеф Українського пресового бюро при посольстві УНР в Берні (Швейцарія). З 1922 р. – знов у Львові, редагує журнали «Літературно-науковий вісник», «Заграва», «Вісник», друкується в німецькій, швейцарській та польській періодиці. Видає бібліографічні статті, «Муссоліні», «А. Гітлер», перекладає «Майн Кампф» українською мовою. У 1926 р. пише свою провідну роботу «Націоналізм». У 1939 р. емігрував за кордон (Бухарест, Прага, Німеччина, Париж, США, Канада). З 1947 р. до самої смерті живе в Монреалі (Канада), там же в 1948–1953 рр. викладав українську літературу в місцевому університеті. Помер 30 березня 1973 року в Канаді. Похований в Америці на українському кладовищі в Саут-Баунд-Брук.

➤ Уявлення про **Степана Бандеру** вчитель формує за допомогою **історико-психологічного портрета**.

Учитель. Він був амбіційний, прагнув до лідерства, був завжди твердий, мов скеля, веселість та щирість – також риси натури Степана Бандери. Спогади студентського товариша Бандери, інженера Григорія Мельника: «Він був веселий, дотепний, безпосередній і дуже щирий», інколи демонстрував «вдавану серйозність і сердитість». Колишній гетьман Павло Скоропадський, ідеологічний противник Бандери, писав: «Він щирий борець-державник, а не звичайний амбітний». «Він вражав нас своєю енергією і працездатністю», – згадував останній командир УПА Василь Кук. А Ярослав Барановський зауважував: «Своїм темпераментом Бандера ніяк не надається до творчої співпраці». А темперамент у нього справді був бурхливим. Про Бандерин таланти керівника писав Степан Мудрик. «Він відзначався великими організаційними здібностями і реалістичним підходом до вирішення справ. Був обдарований невичерпною енергією і вмінням підібрати до роботи фахових людей», – писав він. Отже, за темпераментом можна сказати Степан Бандера був холериком. Цьому підтвердження також є його почерк. Провідник ОУН підписувався розмашистими великими літерами. Літери у його листах великі, чіткі, читаються добре, що свідчить про характер холерика.

Завдання учням: скласти тезовий конспект.

Висвітлюючи ставлення УГКЦ до діяльності ОУН, учитель використовує прийом аналіз художнього твору.

Учитель. «Кир Андрей подумки полемізував із тими, хто ідеали політики ставив вище за ідеали Церкви. «Ви мовите, я сам собі суперечу, коли кажу про смерть Пісецького як про трагедію, а не героїчний чин. Мовляв, ще зовсім недавно митрополит Шептицький казав що інакше. Він риторично запитував, що треба зробити, аби Церкву двигнути з того упадку, у якому вона опинилася, аби піднести дух народу, просвітити, спасти? Він запитував, чи справою найважливішою, найконечнішою в такій ситуації не є знайти людину чи людей. Які в ім'я тієї великої справи готові були б присвятити їй своє життя? І ось ми таких людей знаходимо, а Церква каже, що дорога до визволення проводить в інший бік... Так, я мовив: потрібна жертва. Треба, щоб у наших краях повторилася кривава жертва Голготи. То правда, що жертва Череповища повторюється на жертвениках при Службі Божій. Однак історично і в розумінні суспільних вартостей вона повторюється через людей. Одна жертва справді може врятувати нас від погибелі. Але про яку жерт-

ву я мовив, про яку посвяту говорив? Я казав, що посвята – це перша й найконечніша умова поступу. Це перший лік, перший порятунок. Де нема посвяти, там усе гине, де є посвята, там скрізь починається нова епоха. Посвята матерів для своїх дітей, посвята лікаря для здоров'я хворих, посвята учителів для виховання молоді, посвята душпастирів для духовного добра вірних. Ось про яку посвяту і жертвовність я мовив. А ви вчите молодь іншого. Ви знаєте, що задля України вона готова віддати своє життя, свою будучину, своє щастя та навіть щастя своїх батьків. Вона готова покласти свої буйні голови на полі не так заради слави, як радше в ім'я широких і далеких надій для майбутнього. І я мушу визнати, що ця риса нашої молоді за своєю суттю є справді християнською... Треба боронити своїх прав, але не через ненависть до інших людей. Чуже щастя і чуже добро повинно бути святе не лише для християнства, а й для людини як такої. І порушувати цю засаду не вільно нікому. Найкраща мета не освячує лихих засобів. Ви вчите молодь йти до мети, не зважаючи ні на що, в тім числі на думку старших, ба навіть батьків. А я вам скажу, що головною чеснотою християнства є думати про себе з упокоренням, бо Всевишній погорді протиставляється, а дає Свою ласку покірним. І ще скажу: Україні потрібна тяглість поколінь. Народ, якого кожне нове покоління наново починає національну працю для Батьківщини, мусів би назавжди зостатись слабкою дитиною поміж іншими народами. На це потрібний довгий важкий труд багатьох поколінь. Народ, якого кожне нове покоління наново починає національну працю для Батьківщини, мусів би назавжди зостатись слабкою дитиною поміж іншими народами. Нації не доходять до зрілого віку працею одного покоління. На це потрібний, довгий важкий труд багатьох поколінь, які мусять бути пов'язані між собою не лише ідеалами, а й усіма чинниками, що дають змогу ці ідеали досягнути. Людина – ество дуже дрібне і дуже немічне. І далекий від правди той, хто вважає себе всесильним. У наших руках лише одна мить існування нашої нації. Якщо у тій хвилині не об'єднаємо своїх зусиль з тими, хто нам передував, а ті хто прийдуть після нас, не зв'яжуть своєї праці з нашою, то яку ж ціль досягне нація хоч би й протягом століть? Не вчить молодь сліпо відкидати авторитет у народі... І скажу вам: не робіть любов до Батьківщини предметом політичної гри анонімних, укритих перед іншими чинниками. Ідеалізм молоді можуть використати інші, але ж вона цього не відає, і тоді її жертви можуть бути використані навіть проти Батьківщини, тієї Батьківщини, якій вони свою жертву приносять. Тому всяка конспіра-

ція, яка так манить молодь, є небезпечною, бо за нею завжди невідступно слідує її нерозлучні товариші – провокація і зрада. Служба любові не знає лаврів. Жертва однієї хвилини не заступить довголітньої мурашиної праці. Безупинними жертвами аж до крові у важкій повсякденній праці багатьох поколінь рухається народ уперед. І легше часами кров пролляти в мить високого шляхетного зриву, аніж упродовж багатьох років з трудом сповнювати свої обов'язки і зносити спекоту дня, і жар сонця, і злобу людей, і ненависть ворогів, і брак довір'я своїх, і нестачу помочі від найближчих, і серед такої важкої праці до кінця виконувати своє завдання, не чекаючи лаврів за перемогу, ані нагороди за свої заслуги».

«Церква не може відмежуватися від політики, бо її вірні живуть у державі, а та держава вимагає від них лояльності, і водночас трактує їх як громадян другого ґатунку, – полемізував владика зі своїми опонентами. – Одначе боронити свої права можна по-різному. Ви обрали шлях терору який на вашу думку, мав би повернути увагу світу до проблеми українців Східної Галичини. А можна йти до цієї ж мети озброєним католицькою вірою і мораллю... В єдності, ладі та карності зорганізованої акції, стоячи на позиціях легальності супроти держави, якої ми є громадянами, будемо посвячувати наші сили, щоби на всіх ділянках народного та політичного життя законними засобами здобувати для нашого народу щораз більшу освіту, культуру, добробут та права» [Герман Сергій. *Via Романа. Життя митрополита Андрея Шептицького: роман / Сергій Герман. – К. : Ярославів Вал, 2017. – С. 319–321*].

Завдання учням: підготуйте відповіді на запитання:

- Яким було ставлення греко-католицької церкви до методів і цілей боротьби ОУН?
- Які методи пропонував Андрей Шептицький, щоб повернути увагу світу до проблеми українців Східної Галичини?

Б. Політичні партії Галичини.

Особливості політичного життя Західної України вчитель розкриває під час **розповіді з використанням хронологічної таблиці**.

Учитель. Громадсько-політичне життя міжвоєнного періоду в Західній Україні було позначено суперечливими тенденціями, що віддзеркалювались у діяльності українських політичних сил і партій. Польська політична система, що ґрунтувалася на конституційних засадах, надавала національним меншинам певні можливості обстоювати власні інтереси через офіційні канали. Уже в 1925 р. українці

мали 12 політичних партій, які представляли широкий політичний спектр. Українські партії активно боролися за місця у польському парламенті. Так, представництво українців у сеймі з 1927 по 1930 р. зросло удвічі. І хоча єдності серед них не було (вони в основному дотримувалися однієї з трьох орієнтацій: пропольської, прорадянської і самостійницької) українське парламентське представництво стало впливовим фактором політичного життя, і польський уряд змушений був на нього зважати. Найбільш впливовим серед української громадськості Галичини вважалося Українське народно-демократичне об'єднання (УНДО). Воно створене у 1925 р. і орієнтувалося на досягнення конституційної демократії незалежності України. Лідерами УНДО були такі авторитетні політичні діячі, як Д. Левицький, В. Мудрий, О. Луцький та ін. Більшість українських депутатів у польському сеймі була представниками УНДО. За умов загрози з боку нацистської Німеччини у другій половині 30-х років об'єднання перейшло на позицію компромісу з польським урядом (він отримав назву «нормалізація»), згідно з яким влада припиняла антиукраїнську політику, а УНДО – антипольську пропаганду. Польсько-українському замиренню сприяв відхід західноукраїнських політиків від ілюзій щодо привабливого образу Великої України після вчиненого сталінським тоталітаризмом голодомору 1932–1933 рр. Дещо поступаючись своїм впливом УНДО, у Західній Україні діяла Українська радикальна партія, що об'єдналася у 1926 р. з групою українських есерів, які діяли на Волині і трансформувалася в Українську соціалістичну радикальну партію (УСРП). УСРП на чолі з Л. Бачинським спиралася здебільшого на селян і сільськогосподарських робітників (у 1934 р. об'єднувала 20 тис. осіб). Лідери партії критикували тоталітарний режим у радянській Україні. Значний вплив на формування політичної свідомості українського суспільства мала Комуністична партія Західної України (КПЗУ). Вона ставила собі за мету боротьбу проти соціальних і національних утисків, об'єднання Західної України з УСРР. Лідерами партії були О. Крілик, Р. Кузьма та ін. Комуністи закликали трудящих до боротьби з польською владою. Але у другій половині 30-х років авторитет комуністів у Західній Україні став меншим (чисельність КПЗУ скоротилася з 43 до 26 тис.). Цьому сприяли і внутрішня криза партії, і жорстка політика польської влади щодо комуністів. Велика їх кількість підпала під арешти. Окрім того, сталінський тоталітарний режим почав грубо втручатися у справи КПЗУ. Багатьох її лідерів викликали до СРСР і знищили.

➤ Заповніть хронологічну таблицю з теми.

1920 р.	Створено Українську військову організацію (УВО). З середини 1921 р. її діяльність очолив Є. Коновалець
1921 р.	Територія Західної Волині відійшла до Польщі
1923 р.	Польський уряд офіційно поділив територію держави на дві господарські зони
1925 р.	Створено Українське народно-демократичне об'єднання (УНДО)
1929 р.	УВО, об'єднавшись з іншими націоналістичними групами, трансформувалася в Організацію українських націоналістів (ОУН)
1934 р.	На Поліссі у м. Березі Картузькій було створено концентраційний табір, де здебільшого утримували українців

Завдання учням: скласти тезовий конспект та хронологічну таблицю.

III. Закріплення вивченого матеріалу.

- Назвіть провідні українські політичні партії, що діяли на території Польщі.
- Які воєводства було утворено у Східній Галичині?
- Яким було соціально-економічне становище українських земель у складі Польщі?
- Яку політику проводив польський уряд щодо українців Східної Галичини? У чому виявлялась дискримінаційність цієї політики?
- Якою була реакція українців на дискримінаційну політику польського уряду?
- Коли і за яких обставин виникла ОУН? Хто її лідери? Які її основні програмні цілі? Якими методами ОУН прагнули досягнути своєї політичної мети?

IV. Підбиття підсумків уроку.

Узагальнення вчителя. Після поразки національно-визвольних змагань у Західній Україні значна частина західноукраїнських земель увійшла до складу Польщі. Політику польських урядових кіл щодо українства можна оцінити як антиукраїнську. Усі спроби знайти порозуміння на основі перетворення українців на лояльних громадян Польщі також не мали успіху. Український історик І. Русяк-Рудницький, характеризуючи політику міжвоєнної Речі Посполитої щодо українців, говорив словами Толейрана: «Це гірше, ніж злочин, це – дурість». Антиукраїнська політика зумовила розгортання потужного українського національно-визвольного руху, який був представлений як легальними, так і нелегальними організаціями. У міру зростання антиукраїнських акцій керівну роль у національно-визвольному русі перебирає потужна підпільна мережа ОУН.

VI. Домашнє завдання.

Підготуйте відповіді на запитання та виконайте завдання:

1. Позначити на контурній карті західноукраїнські регіони, що перебували у складі Польщі.
2. Користуючись додатковою літературою, скласти таблицю: «Політичні партії у Західній Україні: праві, центристи, ліві».
3. У чому полягали розбіжності у поглядах митрополита А. Шептицького та очільників ОУН?
4. Ви – польський журналіст, присутній на Варшавському судовому процесі. Підготуйте репортаж про останній день судового засідання і виступ на ньому С. Бандери.

ПАМ'ЯТКА ДЛЯ АВТОРІВ ЖУРНАЛУ

1. Автор подає до редакції рукопис статті українською мовою обсягом до 20 сторінок формату А4 документа Word на електронну пошту: ovgisem@yandex.ru.
2. Текст рукопису потрібно набрати на комп'ютері (у програмі **Word**, півтора інтервала між рядками, розмір шрифту 14).
3. Ілюстрації подаються в окремих файлах у форматі **JPEG**.
4. Бібліографія до статті має бути складена з дотриманням стандартів, прийнятих ВАК України.
5. До рукопису додаються дані про автора (прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, звання, адреса, телефон).
6. Автор підписує другий примірник рукопису, стверджуючи цим достовірність дат, цитат, фактів тощо.
7. Статті, які передбачається використати під час подання до захисту дисертаційних робіт, надсилати з рецензією. Необхідно зазначити УДК, написати трьома мовами (українською, російською, англійською) ім'я і прізвище автора, назву статті, анотацію та ключові слова.
8. Прохання не надсилати одні й ті самі матеріали водночас до нашого журналу та інших видань.

Редакція